

Om Oprindelsen til Stednavnene Lunde og Lundager i V. Horne Herred.

Af Førstelærer *H. K. Kristensen*, Frøstrup.

Det har i længere Tid — i alt Fald siden Dr. O. Nielsen for snart 60 Aar siden skrev sine „Historiske Efterretninger om Vester Horne Herred“ — været ret almindeligt at opfatte Bynavnet Lunde som stammende fra en nu forsvunden Lund, som Byen i sin Tid blev anlagt ved.

Paa lignende Maade bliver mange andre af den Slags Stednavne paa vor Egn i al Almindelighed forklaret som stammende fra en tidligere, men nu forlængst forsvunden Skovbevoksning; ja, de bliver endog ret almindeligt anførte som Bevis for, at der tidligere har været Skove her i skovløse Hedesogne, om hvilke man sædvanligvis kun véd, at de i umindelige Tider har været skovløse.

Man skulde dog ellers synes, at der for saadanne Navne — eller dog for nogle af dem — først burde føres et Bevis for, at der paa de paagældende Steder virkelig har været Skov, før man slutter, at Navnet stammer fra en saadan Skovbevoksning, og da navnlig før man i al Almindelighed bruger den Art Stednavne paa skovløse Hedeegne som et Bevis for, at der tidligere har været Skov.

Den, der for en 30—40 Aar siden var kommen til Lunde By og Sogn og havde set ud over de flade

Heder og Marker, hvor intet levende Hegn eller endnu mindre Skove var at øjne, vilde let ved at tænke paa Stednavnet komme til at udbryde: „Lunde! Er det Lunde? Her findes jo knap et Træ!“ Og selv nu, da der dog sine Steder findes en Del Naaletræsplantning, faar man Indtryk af at være i et overmaade træfattigt Sogn, og ved et overfladisk Skøn kunde man komme til den Opfattelse, at i gamle Dage havde Byen været saa blottet for Træer, at man havde givet den Navnet Lunde for at lave Løjer dermed.

At det trods alt er den første Opfattelse og ikke den sidste, der er den rigtige, skal forsøges vist i det følgende.

For det første er Byen Lunde af saa høj Ælde, at dengang den Bebyggelse fik sit Navn, da brugte man ikke dette til at lave Løjer med; det er først fra Middelalderens Slutning, at Folkehumoren kaster sig over dette Objekt.¹

Ikke heller ser det ud til, at Stednavnet Lunde er en Omdannelse af et andet ældre Navn med en anden Betydning; det er jo ikke helt ualmindeligt at træffe det. Det mest kendte Eksempel er vel Aarhus, hvis oprindelige Betydning og Form ikke havde noget med Aarer og Huse at bestille, men var Arus eller Aros, der betød Aaens Munding; saaledes findes det i gamle Kilder. For Lundes Vedkommende viser de gamle Kilder, at Navnet har samme Form og Betydning som nu, saaledes „Ribe Oldemor“ 1325: Lunde; „Gamle jyske Tingsvidner“ 1502: Lwndby. Befolkningens Udtale af Stednavnet er: lu·ɕnð, altsaa ligesom den var 1502. Dog gaar Byens Oprindelse længere tilbage end til 1325; det, at den er Kirkeby med en romansk Kirke, siger jo dette med

¹ Steenstrup: De danske Stednavne. 2 Opl. Side 70.

Tydelighed; der er god Grund til at antage, at den strækker sig tilbage til den hedenske Tid.¹

Stednavnet gaar i alle Tilfælde saa langt tilbage, at det maa være alvorligt ment; det maa da tyde paa, at Byen er anlagt ved en eller flere Lunde. Men det vilde være rart, om der kunde føres et mere haandgribeligt Bevis.

„Dansk Atlas“ 1769 nævner ingen Skove her paa Egnen ud over, hvad der nu er. Mere interessant er en Bemærkning i Sognets Liber daticus af 1737, hvor der opføres som hørende til Præsteembedets Indtægter „Frie Ildebrand og Olden;“ men det er ikke tænkeligt, at denne gamle Rettighed paa den Tid har eksisteret andre Steder end paa Papiret, da der sikkert ingen Skove har været paa dette Tidspunkt. Man ser da ogsaa, at Præsten har akkorderet sig til „6 Dages Tørveslet paa Frøstrup Hede.“ Desuden hører der megen Hede i Fællig til Præstegaarden. Noget lignende er det Forhold, der omtales i Matriklerne. Mat. af 1661 nævner 2 Skovsvin ydet fra Nørtarp, 1 fra Langsig, og Skovvogne fra Frøstrup og Ø. Kastkær; Mat. af 1664 nævner endvidere 1 Skovvogn fra Langsig. Det var Landgildeydelse, der sikkert er blevet svaret, men paa dette Tidspunkt ikke in natura. Det har været med dette som med Gæsteriet, at i hine Tider stod disse Udtryk som Betegnelse for en tidligere Naturalydelse, der nu var omsat i Korn, Penge e. a. Dog maa vi her opfatte disse Landgildeaafgifter som et Minde om, at der i alt Fald tidligere har været Skov eller Lunde med Olden eller Svin.

1579 besværer Vester Horne Herreds Bønder sig over at give Oldensvin, naar der ikke er Olden.² Hvis der

¹ Se Kristensen: Lunde Sogn i V. Horne Hd. 49—50.

² Jyske Reg. 27/11 1579; her efter O. Nielsens efterladte Saml. i Stednavneudvalgets Arkiv.

i lang Tid ikke har været Olden, d. v. s. hvis Skovene havde været forsvundne længe, havde Bønderne sikkert tidligere fremkommet med denne Besværing. Det er derfor nogenlunde sikkert at antage, at Folks meningsløse Skovhugst, Oldensvin og Vestenvind i sidste Halvdel af 16. Aarhundrede gjorde det fuldstændig af med Skoven i Lunde, og at den allerede længe fremtrængende Lyng bredte sit Tæppe paa dens Sted. Helt udslette Skovens Væsen kunde Lyngen dog ikke; den lille fine Skovstjerne vokser endnu sine Steder paa Lunde Sogns Heder og vidner ved sin Tilstedeværelse om den svundne Skov.

Men det sikreste, haandgribeligste Bevis for, at der har været Skov ved Byen Lunde, er dog først bleven ført for nylig. I min Bog „Lunde Sogn“ omtales, at Gaardejer Jens Jepsen, Lunde, ved at pløje et Stykke Hede blev opmærksom paa nogle ejendommelige Tuer, som fandtes der. Man antog, at det enten maatte være Tuegrave fra den førromerske Jernalder eller Rodvælder, Spor efter omblæste Træer. Da Nationalmuseet arbejdede med en Fredlysning („Mangehøje“) her i Sognet, foretog det samtidig en Prøvegravning i Tuerne ved Museumsinspektør Hans Kjær.

Den opdyrkede Plet Hede er beliggende ca. 500 m næsten ret Vest for Lunde Station ind mod den gamle Forbindelsesvej mellem Lunde og Lundager, den saakaldte „Lundager Vase“. Trods det, at Heden var pløjet endog ret dybt, ca. 6 Tommer, var Tuerne meget tydelige at se over en større Strækning, snart tættere, snart mere spredt, ofte med kun faa Meters Mellemlum. Antallet sættes til 150—200. Tuerne var i Almindelighed aflange, 4—5 m, men kunde dog være baade længere og kortere; Bredden var ligeledes varierende, tilsyneladende

hyppigst 2—3 m. Højden var ringe, ret almindeligt hen imod $\frac{1}{3}$ m. Det mest ejendommelige var imidlertid en aflang Fordybning, som kunde iagttages ved næsten alle Tuerne, og som laa umiddelbart ind til deres ene — oftest den vestlige — Langside, og hver Fordybning havde samme Længderetning som sin tilhørende Tue, Længden og Bredden dog lidt mindre end dennes.

For Museumsinspektør Hans Kjær maatte der imidlertid ikke være noget ukendt eller overraskende i at se disse mærkelige Højninge liggende som en udstrakt Kirkegaard, eftersom det er ham, der ikke blot har ydet den første videnskabelige Undersøgelse af ganske tilsvarende; men det er ogsaa ham, der har givet Tydningen deraf, Redegørelsen for Fænomenets Oprindelse i sin overmaade interessante Afhandling i „Videnskabelige Meddelelser fra den naturhistoriske Forening i København. 1907.“

For visse Skovtræer, navnlig Bøg, gælder det, at Jordbunden under dem kan omdannes saaledes, at Træernes Undergang derved beredes; dette sker især hvor Blæsten kan komme ind mellem de grenfri Stammer og udtørre Jordbunden og ødelægge det for Bøgens Trivsel nødvendige mulddannende Planteliv. Der dannes da inde under Træerne Mor, derunder Blysand og derunder igen Rødsand med Aldannelser; derved svækkes Bøgens Kraft, Rødderne kommer til at ligge i Overfladen, og Træet væltes let af Vinden; dette sker lettest paa sandede, vindudsatte Steder.

Naar et saadant gammelt, stort Træ vælter paa sin Rod, f. Eks. for Vestenvind, falder Toppen mod Øst, Rødderne i den vestlige Side rives op af deres gamle Leje og tager den dem omgivende Jord med sig; derved dannes der mod Vest et aflangt Hul, og over de

østligste Rødder, som jo bliver i Jorden, dannes en Højning af de oprevne Rødder og den oprevne Jord. Efterhaanden raadner Rødderne bort, og der bliver kun en Tue af den oprevne Jord tilbage; men denne ligger ikke ganske vilkaarligt; thi ved ovennævnte Eksempler, hvor Træet er falden for Vestenstorm, vil det øverste Lag Sand, Blysandet, findes længst mod Øst (hen over Blysandet over de østlige Rødder); men Rødsandet, hvoraf en Del bliver i Fordybningen, vil findes nærmest denne, altsaa i Tuens vestlige Del.

Den Tue, der først blev undersøgt paa Jens Jepsens Hede i Lunde, var en af de mindste; at netop denne valgtes, skyldtes maaske, at den manglede den sædvanlige Fordybning ved Siden og derfor kunde minde om en Grav fra Oldtiden. Højden var 18 cm, Længden 2,1 m, Bredden 1,5 m. Efter at Plovfuren, Lyngskjoldet var fjernet, skrællede Jorden bort i tynde Lag. Det viste sig da ret snart, at der med Hensyn til Jordbundens Farve og Beskaffenhed fremkom en ret skarp Skillelinje, som delte Udgravningsfeltet i en sydøstlig og en nordvestlig Del. Den sydøstlige Del bestod af graat Blysand; allerlængst ude i Randen saas en lille tynd afrundet Plet af moragtig Beskaffenhed. Den nordvestlige Del bestod derimod af rødbrun Jord; i dette Rødsand fandtes adskillige Alstykker, som oprindelig var dannet under Træet, men som dette ved Faldet havde revet med.

Hist og her saas mørke Pletter, antagelig fuldstændig opløste Rodgrene. I ca. 30 cm Dybde fandtes en Stump ildskørnet Flint. Lidt dybere nede saas en tydelig hul, næsten muldvarpeagtig Gang med brunsort Jordlag omkring; dog var det ikke nogen Dyregang. Den stammede sikkert fra en Trærod. Roden er raadnet bort;

men den omgivende Jord var saa fast og havde ligget saa uberørt, at Hullet var blevet staaende. I 70 cm Dybde forsvandt Blysandet i den sydøstlige Del, og der saas nu Rødsand overalt; det var stærkt alholdigt, Alen laa i Klumper, ikke i Lag. Ca. 6 cm længere nede, kom der magert Ler med sorte Pletter af opløste Rødder. Der var ren, fast, uomdannet Lerbund i 87 cm Dybde. Det Træ, som har dannet Højningen, maa være faldet for Nordveststorm.

Den anden Højning, der udgravedes, laa længere mod Vest paa lidt lavere Bund; i det hele taget er Strækningen noget lavtliggende. Tuen var 32 cm høj, 5,4 m lang i Retning S. V.—N. Ø., 2,6 m bred; ved den vestlige Langside var Fordybningen, ca. 5 m lang, 1 m bred paa Midten, den største Dybde 23 cm. Træet var altsaa faldet for Nordveststorm. Den forventede Deling med Hensyn til Jordbundens Beskaffenhed fremkom ikke. Al Jorden var her af en graalig Beskaffenhed; der fandtes ikke Al, men de sædvanlige mørke Striber efter Rodgrene. Den faste, uomdannede Lerbund naaedes 72 cm under Top i Vest og 82 cm under i Øst. Det var tydeligt nok en Rodvælt, men næppe efter Bøg.

Paa adskillige Højninge fandtes der Stumper af Trækul i Pløjelaget. Til sidst udgravedes da en Tue, hvor der var fundet saadanne Stumper. Tuen var noget mindre end den foregaaende og havde ogsaa Fordybningen i Vest. Tæt ved Trækullene fandtes et Lerkarskaar, Potteskaar, dog næppe fra Oldtiden. Noget dybere fandtes et andet Lerkarskaar, tykkere, vistnok fra Oldtiden. Jorden var heller ikke her noget videre omdannet. Antagelig har dette Træ da heller ikke været Bøg.

Der samledes nogle Stykker Trækul, som Afdelingsgeolog Dr. phil. Knud Jessen har undersøgt; han skriver: „I den ene Prøve fandtes kun Egekul, i den anden et større Stykke, sikkert af Birk, samt en Del Smaastykker, hvis Struktur er daarligt bevaret, men som kan minde om Eg.“

Efter at Træerne er væltet, er Stammerne selvfølgelig afsavet og benyttet. I hvilken Anledning der er brændt Ved paa Højningene kan vel næppe med Sikkerhed forklares; derimod kan det sikkert siges, at Brændet er taget af de Træer, der voksede eller havde vokset der. Trækulbestemmelsen kan derfor sige os noget om, hvoraf den Lund bestod, i hvis Læ Bebyggelsen rejste sig. Det har væsentlig været Eg og Birk. Man mener jo, at Birken har været med til at danne de første Skove i Danmark. Jorden har her sine Steder været noget lav og vaad, og der har den bedst kunnet holde sig, efterhaanden som Egen og senere Bøgen trængte frem. Den her paaviste Lund er da sikkert en lille Rest af en gammel Oldtidsskov, hvori Egen havde erobret sig en betydelig Plads og hævdet sin Stilling over for Bøgen, der ikke kunde optage Kampen med den paa den sandede, vindudsatte Grund. I det hele taget er det slet ikke givet, at den først udgravede Rodvælt var efter Bøg; der kan vistnok ogsaa hos Egen finde en Omdannelse Sted af Jorden til Blysand og Rødsand. Saa vidt jeg véd, findes der heller ikke her i Nærheden Bøgepur, men en hel Del Egepur, saaledes i Mejls i Nabosognet, Varde Landsogn.

Det var altsaa ved Egeløv og lyse Birkestammer, at Lunde Bys første Grundlægger har bygget. Og dette gælder ikke blot Lunde, men ogsaa Lundager, der er bleven anlagt paa den anden Side Lunden; det er om-

trent midt mellem de 2 Byer, at Rodvælterne findes som et sidste Minde og en lille Rest af Lunden, hvori der selvfølgelig er blevet hugget fra begge Sider; maaske er Egetømret til Lunde Kirke taget derfra, saavel som den „Egefiel aff en Ligkiste, mere end fire Alne lang,“ som man ifølge Anders Sørensen Vedel fandt, „der mand haffuer muret Erlig og Velbyrdig Mand Tomas Stygge sin Graff Anno Domini 1577“ i Lunde Kirke. Ja, Lunden er bleven forhugget fra Siderne, og saa har Stormen rigtig kunnet faa Magt; først faldt Birken, den vælter forholdsvis let, og til sidst faldt selve den rodfaste Eg.

Ogsaa i vor Tid kan man opleve, at Stormen vælter Træer i Mængde. Saaledes melder Telegrafan i disse Dage, at der i Stormen den 9. September 1924 omblæste over 600 Træer i Nærheden af Freiburg, Tyskland. — I „Saml. t. jysk Hist. og Topg.“ IX. 173 meddeler Røjkjær: „1674 blev ført Tingsvidne for, at „Guds Vejrlig“ havde omblæst i Sneverholt Skov 323 Træer, smaa og store, som kunde sættes til 353 Læs Brændeved, hvert Læs til 8 β Danske.“

Hvornaar Lunden faldt, kan Rodvælterne næppe fortælle os videre om; men det har i alt Fald været før 1579. I Aar svandt de sidste Minder derom, Gravtuerne — ikke Gravtuer over Oldtidens Folk, men Gravtuerne over Lunden, som gav Navn til Lunde og Lundager.

Med Resultatet af denne Udgravning er man sikkert naaet disse 2 Stednavnes Oprindelse saa nær, som det overhovedet er gørligt.

